

Kirjallisuutta.

Tutkimus viron verbien vartalonmuodostuksen alalta.

MIHKEL TOOMSE: **Eesti ta-, tä-verbide konsonantsest liitumisest.** R.K »Teaduslik Kirjandus», Tartu 1941. 8 + 312 s.

Otsikossa mainittu teos on ilmestynyt jo viidettä vuotta sitten, mutta jäänyt sodan aiheuttamien olosuhteiden takia Virittäjän lukijoille esittelemättä. Ei liene vielä liian myöhäistä yrittää korjata laiminlyöntiä, jota tämä mielenkiintoinen tutkimus ei mitenkään ole ansainnut.

Tohtori Toomsen tutkimus on oikeastaan vieläkin vanhempi, kuin mitä painovuosi osoittaa. Sitä on jo toukokuussa v. 1939 puolustettu — silloin käsikirjoituksesta — väitöskirjana Tarton yliopistossa. Väittelyn jälkeen on, kuten tekijä alkulauseessa ilmoittaa, käsikirjoitukseen vielä v:n 1939 lopussa tehty pieniä muutoksia. Itse tutkimuksen aihe on vähän suppeampi, kuin mitä teoksen nimi ilmoittaa. Tekijä käsittelee vain pitkää sonorista esitavua välittömästi seuraavan *ta-*, *tä-*aineksen sisältäviä verbejä ja koettaa selvittää, missä määrin niiden taivutuksessa viron kielen alalla tavataan tai on tavattu konsonanttivartaloon palautettavia muotoja. Tutkimuksen ulkopuolelle jäävät näinollen kaksitavuiset *ta-*, *tä-*verbit, joiden ensi tavu on lyhyt, ja kaikki useampitavuiset *ta-*, *tä-*ainekseen päättyvät verbit. Esimerkeillä asiaa valaistaksemme tohtori Toomse siis tutkii sellaisia verbityyppejä kuin *pütä-*, *hoita-*, *anta-*, *käntä-*, mutta jättää tarkastelunsa ulkopuolelle sellaiset verbit kuin *pitä-*, *kasta-*, *otta-*, *heittä-*, *muista-*, *paranta-*, **makaða-* jne.

Aihe on ollut siinä suhteessa kiitollinen, että viron murteiden tässä kysymykseen tuleva edustus on hyvin moninaista ja suurimmaksi osaksi yksityiskohtaisesti käsittelemätöntä. Voidaan tietysti kysyä, onko ollut tarkoituksenmukaista valita vain näin ahtaasti rajoitettu teema, kun konsonanttivartaloa on esiintynyt myös muuntyyppisissä verbeissä. Tekijän menettelyä voidaan ehkä kuitenkin puolustaa sillä, että esitys olisi muuten paisunut liian laajaksi. Lisäksi on mainittava, että Toomse esityksessään useassa kohdin esittää yksityiskohtaisia katsauksia myös muiden verbiryhmien vastaavaan edustukseen saaden täten lisävalaistusta esitykseensä.

Esitys on ryhmitelty niiden verbisuffiksien mukaan, jotka ovat saattaneet liittyä konsonanttivartaloon. Viron murteiden kannalta tulevat tekijän mukaan kysymykseen seuraavat suffiksit: 1) *t*-alkuiset; a) passiivin muodot, esim. **leüt-tihin* 'löydettiin', **leüt-tü*, **leüt-täpä*, **leüt-täk-sen* jne.; b) infinitiivit, esim. **leüt-täk*, **leüt-ten* jne.; 2) *k*-alkuiset suffiksit, kuten imperatiivit, esim. **leüt-käden* jne.; 3) *n*-alkuiset suffiksit, kuten partisiipin perfekti, esim. **leüt-nüt* jne. Kuten tekijä sanoo, puheenalaisten verbien konsonanttivartaloon olisivat saattaneet teoreettisesti katsoen liittyä vielä *p-*, *m-* ja *j-*alkuiset suffiksit (? **leüt-pä*, ? **leüt-mähen*, ? **leüt-ja*), mutta koska viron murteissa tai lähemmissä sukukielissä ei ole mitään merkkejä tähän kuuluvista konsonanttivartaloisista muodoista, on nämä

ryhmät jätetty käsittelemättä. Kysymys siitä, onko tähän kuuluvia muotoja yleensä tavattu, on mielenkiintoinen. Toomse on oikeassa siinä, ettei juuri hänen käsittelemistään verbeistä tavata näiden suffiksien yhteydessä konsonanttivartaloon viittaavaa edustusta itämerensuomalaisissa kielissä. Tässä yhteydessä ansaitsisi ehkä mainita, että lyydiläismurteissa näyttää olevan eräitä muotoja, joissa *m*:llä alkava suffiksi ehkä on liittynyt kolmitavuisen verbin *t*:hen päättyvään konsonanttivartaloon. Tarkoitan seuraavanlaisia supistumaverbien III infinitiivin illatiivin muotoja: *lähti mettsä pari seikammā* (Lyydiläisiä kielelnäytteitä s. 212) 'lähtivät metsään hirsii hakkaamaan', *haugōd* ('halkoja') *leikammāi lähtou* (Lyydiläismurteiden sanakirja s. v. *seikata*); *mina lähtin nurmed müöi matkammā toiše vaagamō* (ibid. s.v. *matkata*), *ku suottē torāmmāi* 'kun ryhdytte tappelemaan' (ibid. s.v. *torata*), *tuli kamissar dehgād kerāmmāi* 'komissaari tuli rahoja keräämään' (ibid. s.v. *kerätä*). Näiden muotojen rinnalla tavataan myös tavallisia vokaalivartaloisia muotoja, esim. *matkadaimmāi*, *kerādāimmāh*. Mikäli näitä lyhyempiä *leikammāi* jne. muotoja ei sittenkin ole pidettävä jonkinlaisina analogiamuotoina, tekisi niissä mieli nähdä samanlainen konsonanttivartalo **leikkatmahen*) kuin partisiippiassa *leikannut* (**leikkatnut*).¹

Palataksemme Toomsen esitykseen voidaan ensinnä todeta, että sen painoasu on huolellista työtä. Painovirheitä on vain suhteellisen vähän, mikäli olen saattanut havaita. Muutamia oikaistakoon tässä: s. 67 r. 10 on *sirdtihe* pro *siirdtihe*, s. 139 r. 9 on LvGr. pro LvWb., s. 145 r. 1 on *tāta* pro *tātā*, s. 158 r. 22 on *tšüntā* pro *tsüntā*, s. 177 r. 17 on *kāniti* ~ *kāntti* pro *kāniti* ~ *kāntti*, s. 189 r. 14 on *C₁* pro *C*, s. 196 r. 15 on *dentaali* pro *pala-taali*. S. 158 siteerataan Kettusen mukaan liivin verbiä *oka-ndā* 'ära kanda'. Mitään tällaista verbiä ei liivissä ole, vaan tekijälle on tässä sattunut asiantuntemattomuudesta johtunut kompastus: Kettusella on *nu'okā-ndā*, ja tekijä on tuon alun käsittänyt eri sanaksi, kun siinä sattuu olemaan kaksikin erilaista merkkiä välissä. — Lyhennysluettelosta puuttuu muutamia lyhennyksiä, esim. ANTsch. (s. 83, 115, 191) ja Vdjm (s. 80).

Toomse on yleensä pyrkinyt kirjallisuudesta mainitsemaan kaikki ne selitykset, mitä kulloinkin puheena olevista muodoista aikaisemmin on annettu. Tässä suhteessa on teokseen kuitenkin jäänyt aukkoja. Niinpä on jäänyt huomaamatta, että COLLINDER on teoksessaan »Über den finnisch-lappischen Quantitätswechsel I» käsitellyt eräitä Toomsen aihepiiriin kuuluvia viron infinitiivimuotoja. Ss. 131—132 tekijä arvostelee erästä SETÄLÄN TuM ss. 28—29 karjalan ja viron kielteisestä passiivista (karj. *ei annettoa*, vir. *ei tulda*) antamaa selitystä kiinnittämättä mitään huomiota siihen, että Setälä on itse nimenomaan tästä selityksestä luopunut, ks. Vir. 1915 s. 133 alav. 1, Vir. 1916 ss. 64—65. Tämä on sitäkin oudompaa, kun Toomse itse s. 125 toisessa yhteydessä siteeraa ensimmäistä näistä Setälän artikkeleista.

Siellä täällä pitkin esitystä voi huomata, ettei tekijä ole ollut riittä-

¹ Konsonanttivartalo saattaisi puillä myös vepsän refleksiivisissä infinitiiveissä Ä *opemahazē* 'oppimaan', *opematazē* 'oppimatta' (1. pers. *opendamei* 'opin'), elleivät ne ole vain *openuzē* 'oppinut' partisiipin pohjalle syntyneitä analogiamuotoja.

västi perillä lähimpien sukukielten äännehistoriasta esittäessään viron muotojen valaisemiseksi vastaavia muotoja muista itämerensuomalaisista kielistä. Pahimmin tämä tulee esille s. 96, jossa tekijä väittää, että kantasuomen **andetta*- tyyppiin palautuvat passiivimuodot kokonaan puuttuvat lyydiläismurteista, ja esittää sitten kohta sen jälkeen muka omana erikoisena tyyppinään lyydiläismurteiden muodot *andetah* 'annetaan', *kündetäh* 'kynnetään', *kandetah* 'kannetaan', jotka tekijän mukaan voisivat edustaa jotakin myöhäisempää vokaalivartaloon liittymistä. Epäonnistuneeksi täytyy katsoa tekijän yritys (ss. 92—93) löytää vatjan passiivin preesensin muodostuksesta konsonanttivartaloisia muotoja näistä *ta-*, *tä-* verbeistä. Hän perustaa käsityksensä sellaisiin Alavan ja Lensun teksteissä esiintyviin muotoihin kuin (Alava) *antas*, *antassa*, (Lensu) *kantas*, *antas*, *antaz*. Nämä muodot ovat kuitenkin epäilemättä samoja vokaalivartaloisia muotoja kuin muiden tutkijoiden merkitsemät *antässa* ~ *antäs* ~ *antäs* ~ *antäz* 'annetaan' jne. muodot. Vatjassa ovat murteittain pitkät vokaalit edempänä sanan ensi tavua jonkin verran lyhenneet, joten on ymmärrettävää, että vokaalin pituus saattaa jäädä vähemmän tarkkaavalta muistiinmerkitsijältä huomaamatta, varsinkin tällaisessa tapauksessa, jossa kuulijalla ei ole tukenaan esim. suomen samanlaisten muotojen tarjoamaa psykologista hahmotustaustaa. Sangen vähän todennäköistä on myös, että Toomsen s. 139 siteeraamat Joenperän vatjan infinitiivit *täte* ja *tät(ä)* edustaisivat konsonanttivartaloista muotoa **tätitäk*. Kaikkialla muualla vatjassa on selvästi *tätä* < **tätädäk*, ja samaan alkumuotoon palautuu varmasti Joenperän normaali tyyppi *tätä*, jonka satunnaisia variantteja ylempänä mainitut muodot ilmeisesti vain ovat. Kirjoitusvirhe tai väärään havaintoon perustuva on epäilemättä myös Lensun ja Aristen *tätä* (pro *tätä*). — Lyydiläismurteiden muodot *antta* 'antaa', *künttä* 'kyntää', *sortta* 'sortaa' ja yleensä kaikki samanlaiset lyydin tapaukset tekijä palauttaa konsonanttivartaloisiin muotoihin ottamatta harkittavaksi sitä todennäköisempää mahdollisuutta, että nämä muodot ovat sisäheittoisia. Käsitys, että näissä tapauksissa on sisäheitto tapahtunut, on esitetty myös kirjallisuudessa (ks. KUJOLA Karjalan kirja² s. 527; TUNKELO Vepsän kielen astevaihteluttomuudesta, s. 24).

Tutkimukseensa Toomse on kerännyt erittäin laajan ja täydelliseltä tuntuvan aineksen, joka jo sinänsä on tunnustuksen ansaitseva työ. Aines on peräisin etupäässä Akadeemiline Emakeele Seltsin ja Eesti Keele Arhiivin kokoelmista olevista viron murteiden äännehistorian ja muotoopin yleiskatsauksista, joita näissä arkistoissa jo alkaa olla kaikista viron tärkeimmistä murteista. Tässä suhteessa viron murteiden tutkija on paljon paremmassa asemassa kuin hänen suomalainen virkaveljensä, sillä meidän murteistamme ei ole tutkijain käytettävänä läheskään samaa määrää äännehistoriallisia ja muoto-opillisia katsauksia, puhumattakaan siitä, että maantieteellinen alueemme on paljon laajempi. Mutta Toomse ei ansaitse tunnustusta vain laajan aineksen kerääjänä; myös hänen saavutamansa tulokset ovat arvokkaat. Monet ilmiöt viron verbien vartalomuodostuksen alalla saavat nyt ensi kertaa selityksen. Eräissä kohdin tekijä myös hyväksyttävältä tuntuvalla tavalla korjaa aikaisemmin yleisesti hyväksyttyä selitystä. Niinpä Toomse esittää passiivin preesensin

muodoista *pañdakse*, *oñdakse ei pañda*, *ei oñda* sen selityksen että niiden vahva aste perustuu muista passiiviparadigman muodoista (*pañdi*, *pañdud*, *oñdi*, *oñdud*) saatuun analogiaan eikä siihen, että näissä muodoissa olisi ollut kaksi passiivin tunnusta peräkkäin (**pantadaksen*). Nämä tässä esimerkkeinä mainitut verbit eivät kyllä varsinaisesti kuulu Toomsen tutkimuksen esineinä oleviin, mutta hän on käsitellyt niitäkin, koska ne luovat valoa myös *ta-*, *tä-* verbien analogisiin yleistysuhteisiin. Aikaisempi, kahta peräkkäistä passiivin tunnusta edellyttävä selitys on siinäkin suhteessa epätodennäköinen, että virosta ei muuten tunneta esimerkkejä ns. lyhyemmästä passiivin tunnuksesta toisen ja kolmannen tavun rajalla. Kun tekijä voi osoittaa, että samantapaista analogiavaikutusta kuin edellä oletettu on esiintynyt useissa verbityypeissä passiivin eri muotojen välillä, hänen selityksensä on todennäköisempi kuin aikaisemmin esitetty. Huomiota ansaitsee myös, että Toomse monipuolisen murreaineiksensa avulla osoittaa todennäköiseksi, että partisiippi *seatud* on vanha äännelaillinen konsonanttivartaloinen muoto (suom. *säättö*) eikä *säetud* muodosta *seadma* jne. muotojen vaikutuksesta syntynyt analogiamuoto. Täten tämä aikoinaan vilkkaan väittelyn kohteena ollut kysymys voinee jo jäädä pois päiväjärjestyksestä.

Joskin siis useissa kohdin saattaa yhtyä Toomsen selityksiin, on toisaalta kuitenkin muutamia kohtia, joissa tekijä ei tunnu osuneen oikeaan. Tämä koskee esim. tekijän esitystä *hoita-*, **leütä-* tyyppin aktiivin II partisiipista. Tästä partisiipista tavataan melkein kautta koko pohjoisvirolaisen murrealueen tyyppi *oind* 'hoitanut', *leind* 'löytänyt', *püind* 'pyytänyt', *neünd* 'vaatinut', *seünd* 'soutanut'. Tämän tyyppin rinnalla tavataan useissa paikoin samalla alueella myös tyyppiä *leidnud* ~ *leidnd* ~ *leidnd* ~ *leidnd*, *jeüdnud* ~ *jeüdnud* ~ *jeüdnud* ~ *jeüdnud* jne. Selittäessään näiden muotojen alkuperää Toomse aivan oikein palauttaa viimeksimainitun tyyppin vokaalivartaloiseen asuun **leütänüt* jne. Mutta tyyppin *leind*, *oind* hän tahoo johtaa konsonanttivartaloisesta lähtömuodosta (**leünnüt* < **leütänüt*). Hän ottaa kyllä harkittavakseen sen mahdollisuuden, että olisi tapahtunut kehitys *oindnud* > *oind*, mutta hylkää tämän selitysmahdollisuuden, koska *d* on viron murteissa säilynyt soinnillisen konsonantin edellä sellaisissa tapauksissa kuin *oidma*, *jeüdma*, *leidma*, *riddlema*, *oindlik* ym. On kuitenkin otettava huomioon, että *leind* tyyppin muodoissa ei missään tavata toisen tavun *u*:ta ja että kehitys on siis saattanut tapahtua seuraavasti: *leidnud* > *leidnd* > *leind*. Tapauksessa *leidnd* on *d* kieltämättä ollut toisessa asemassa kuin *leidma*, *riddlema* jne. muodoissa. Viimeksimainituissa muodoissa *d* yksinään on lopettanut tavun, mutta edellisessä tapauksessa on samassa tavussa vielä seurannut kaksi muuta konsonanttia. Katson siis, että myös tyyppi *leind* palautuu vokaalivartaloiseen lähtömuotoon. Tätä käsitystä tukee mm. se seikka, että partisiippimuodoissa, joissa ei ole *d*:tä, ei ole yleensä myöskään *u*:ta (ei tyyppiä *leüñud*), ja edelleen, että viron vanha kirjakieli tuntee, kuten Toomsenkin teoksesta näemme, vain vokaalivartaloisia partisiippimuotoja, paria yksinäistä poikkeusta lukuunottamatta. Vanhan kirjakielen syntymisen aikoihin oli ilmeisesti pohjoisviron murteissakin vielä kaikkialla *d* säilynyt *leidnud* tyyppissä. Tultuaan, kuten edellä on koetettu osoittaa, kestävämmillä perusteilla siihen

tulokseen, että *leind*, *oind* palautuisi konsonanttivartaloiseen lähtömuotoon, Toomse edelleen käyttää tätä tulostansa tehdäkseen todennäköiseksi, että myös tyyppi *añnuv* 'antanut' olisi johdettava konsonanttivartalosta alkuasusta **atnut* (s. 259). Tätäkin mahdollisuutta on pidettävä mitä suurimmassa määrin epätodennäköisenä.

Yleensä on sanottava, että Toomsella ilmeisesti on taipumusta liian suuressa määrin palauttaa nykyisiä muotoja konsonanttivartaloisiin lähtömuotoihin. Edellä olen maininnut muutamia tapauksia, joissa tämä tendenssi on tullut näkyviin sekä sukukielten muotojen että virolaisen aineksenkin käsittelyssä. Vaikka onkin myönnettävä, että konsonanttivartaloa aikaisemmin on esiintynyt paljon runsaammin kuin nykyisin, tuntuu sentään tekijän loppupäätelmä (ss. 281—282) jonkin verran liioitellulta: »See üldolukord lähemais sugukeelis asetab vokaalse liitumise vormide algsoomesse tagasimineku üldse suurde kahtlusse. Näikse nagu ei saaks selle järgi algsoome lähtekeeles üldse oletada vokaalse liitumise vormide võimalikkust, vaid neid tuleks pidada iseseisvalt eri keelis hiljem tekkinuks muude vokaalse liitumisega verbide eeskujul.»

Huolimatta näistä huomautuksista on Toomsen käsiteltävänä olevaa teosta pidettävä sängen ansiokkaana tutkimuksena. Tekijä on kerännyt arvokkaan, täydellisen ja hyvin järjestetyn aineksen tutkimusalaltansa sekä viron murteista että vanhasta kirjakielestä; hän on lisäksi osoittanut hyvää kykyä kielitieteellisten probleemien havaitsemiseen ja ratkaisemiseen. Useissa tapauksissa yhtyy mielellään hänen lopputuloksiinsa, ja sielläkin, missä kritiikkiä voi esittää, on myönnettävä, että tekijä on mielenkiintoa herättävällä tavalla perustellut kannanottojansa. Erityisesti on ansiona mainittava murremaantieteellisten seikkojen mahdollisimman täydellinen huomioon ottaminen sekä erilaisten analogiamahdollisuuksien silmälläpito. Itse esitys on varsinkin monien taulukkojen avulla saatu havainnolliseksi ja yleiskatsaukselliseksi.

On lopuksi syytä toivoa, että tohtori Toomselle tarjoutuu mahdollisuus jatkaa niitä laajempia viron murteita koskevia tutkimuksia, joiden alullepanosta hän teoksensa esipuheessa kertoo ja joista nyt ilmestynyt väitöskirja käsittää vain suhteellisen pienen osan. Näistä tutkimuksista voidaan odottaa runsaasti uusia mielenkiintoisia tuloksia.

Lauri Posti.